

Noves investigacions sobre la catalanitat de la Descoberta

IV Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica.

Arenys de Munt, Sala Municipal, 20 de novembre del 2004.

Ja hem celebrat la quarta edició del simposi anual sobre la descoberta catalana d'Amèrica. L'obertura de l'acte va anar a càrrec del Batlle d'Arenys de Munt, Andreu Majó, i d'En Josep Font, secretari de la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya. Aquest any el simposi ha estat presentat per l'Albert Balcells, catedràtic d'Història Contemporània de la UAB, que ens ha introduït breument a les explicacions de la història oficial. Sempre va bé refrescar la memòria abans d'endinsar-nos de ple en les noves investigacions que ens demostren que aquesta versió oficial de la història ha estat manipulada.

La primera ponència es titulava "Ferran Cortès, Príncep de Catalunya", i ens la va oferir l'enginyer químic Carles Camp. En Camp ens ha parlat, doncs, de l'anomenat Hernán Cortés, conqueridor de Mèxic, i ens ha alertat de les incongruències que envolten la seva història, especialment els seus orígens. Segons la versió oficial, En Cortès era un pagès extremeny el nivell de 'noblesa' del qual era molt baix o fins i tot inexistent. Les propietats dels seus pares produïen 5.000 meravedisos a l'any en forma de blat, i Fernand Braudel considera que, en aquells temps, una família que ingressés menys de 7.500 meravedisos l'any podia ser considerada pobra. Hi ha una evident contradicció, doncs, quan En Ferran Cortès, en una declaració feta el 1533, diu que va heretar unes propietats de 400.000 meravedisos del seu pare i 10.000 ducats de la seva mare. En aquell temps, la riquesa material d'una persona era directament proporcional al grau de noblesa que tenia. I, segons la història oficial, ens trobaríem davant d'un d'aquells 'hidalgos' pobres que els encantava presumir de noblesa i d'avantpassats il·lustres, gent de la qual fa burla la novel·la picaresca del segle XVI.

Hi ha molts altres aspectes poc clars sobre la família d'En Cortès. Una versió diu que el seu pare, Martín Cortés, i la seva mare, Catalina Pizarro Altamirano, eren de Salamanca. D'aquesta manera, se'l relaciona amb una família salmantina anomenada Rodríguez de Varillas, que tenia barres a l'escut d'armes, i així es pot explicar per què hi havia barres a les armes d'En Cortès. Una altra versió, però, diu que els seus pares eren de Medellín. Segons sembla, era fill únic i va estudiar dret a Salamanca, però no surt en el Registre d'Estudiants d'aquells anys i, si sembla contrastat que era jurista de formació, de moment no podem saber on va estudiar realment.

Explica En López de Gómara que el 1504, amb dinou anys, En Cortès va passar a les Índies, amb direcció a Santo Domingo, aleshores capçalera de la conquesta americana. Allà, es va estatjar a casa del governador Ovando i, després de participar al costat de Diego Velázquez en una campanya militar, el Governador li va donar indis i "l'escrivania de l'ajuntament d'Azua". O sigui, que li va garantir uns ingressos i li va donar més terres. Més endavant, Diego Velázquez el va pressionar perquè dugués els comptes del Rei.

Malgrat haver viscut a l'Espanyola fins al 1511, segons ens diu Gómara, i del 1517 fins al 1519, any en què va sortir a conquerir Mèxic, En Hugh Thomas diu que "no s'han conservat documents oficials amb el nom d'En Cortès ". A més, en Frank Moya

Pons fa un estudi sobre l'Illa Espanyola i troba que al segle XVI no apareix cap Cortès absolutament per enlloc.

L'any 1511 el Virrei Jaume Colom va enviar En Diego Velázquez a conquerir Cuba, i En Cortès hi va anar “com a oficial del tresorer Miguel de Passamonte, per tenir cura dels quints i la hisenda del Rei; i encara el mateix Diego Velázquez li ho va pregar”. Més endavant, li suggerí a En Carles I que es construís l’“imperi de Mèxic” juntament amb l’“imperi de Alemanya” (escrit com el català: “Alemanya”).

Durant la conquesta de Mèxic, després del desembarcament, En Cortès va cometre un acte heroic: fer enfonsar les naus amb les quals havien arribat, perquè ningú no tingués la temptació de desertar i tornar-se'n a Cuba. Podem establir un paral·lelisme entre això i el que En Bernat de Rocafort, cap dels almogàvers, havia fet el juny del 1305 a Gal·lípoli, Grècia.

Ens diu Gómara que En Cortés “Va arribar a Espanya a la fi de l'any 1528, estant la cort a Toledo”; i, més endavant, ens explica que “féu l'Emperador molta bona acollida a Fernando Cortés, i fins el va anar a visitar a la seva posada”. Precisament, en Carles I havia marxat de Toledo el 12 de febrer del 1526 i on realment residí aquell any va ser a Catalunya o Aragó, ja que aquell any hi havia Corts a Montsó. Fou a Montsó on Carles I refusà de donar-li el títol de Virrei, encara que en Gómara fa servir el títol de “governador”. Recordem que virrei i governador eren càrrecs catalans, als quals només tenien accés els nobles de sang reial.

Amb aquestes i moltes altres proves, En Carles Camp arribava a la conclusió que el Cortés que va conquerir Mèxic no podia ser el fill d'un pagès ni tampoc extremeny, perquè les seves vinculacions amb Catalunya el fan català (igual com ho va ser la conquesta de Mèxic). Era, doncs, un català molt proper a la família reial catalana, duia les seves armes i era un Príncep. Havent investigat detalladament sobre la seva família, En Camp creu que és plausible que fos un Arenós, un Aragó i Arenós, descendent directe d'En Jaume II.

La segona ponència duia com a títol “Cristòfor Colom, la pólvora i les espingardes”, i va anar a càrrec de l'enginyer de sistemes Manel Capdevila. Segons En Capdevila, és del tot segur que En Colom va portar algunes armes durant el primer viatge. Sabem que el segon es va organitzar a Barcelona, però no queden registres on s'esmentin les armes que duia ni qui les va subministrar. En els documents dels seus viatges s'esmenten dos tipus d'arma de foc: “espingardes” i “bombardes”. Sembla evident, per molts documents, que les seves armes, així com les de la conquesta d'Itàlia, eren catalanes.

Als documents que parlen d'armes hi ha moltes paraules d'origen català. Per exemple, al *Tratado Histórico de las Armas*, de Casariego, hi trobem “tomba” (que, tot i així, també podria tenir origen italià) i “mascle” (que només pot venir del català). Dins del lèxic d'armes i armers, hi ha altres paraules del castellà del segle XV que també tenen un clar origen català: martinet, artilleria, fogó, canó, cantonera, caçoleta, baqueta, bombeta, caxeta, portavis, pedreñal, etc. Trobem noms com “arc de tro”, “balesta de tro”, “espingarda”, “trabuc”, “passavolant” o “sanmiquel”, derivats de màquines de torsió o de contrapès. A més, la paraula “artilleria” no existia en castellà al llarg del segle XV.

En Coromines deixa ben clar que la paraula “pedernal” ve del català “pedrenyal”. Ara bé, quan parla de “bombarda” s'equivoca: la defineix com a derivada de “lombarda”, d'acord amb altres filòlegs europeus. Tenim, però, proves que aquesta etimologia és

incorrecta. La crònica d'En Pere el Cerimoniós, per exemple, narra que durant la seva guerra amb Pere el Cruel les galeres castellanes que estaven assetjant Barcelona (1359) tan sols tenien unes "brigoles" a popa amb les quals llançaven algunes pedres, que produïen la mofa dels assetjats en caure a la platja sense fer cap mal, mentre que les catalanes ja tenien "bombardes". Així, doncs, aquesta falsa etimologia ha reforçat la teoria que la pólvora ve del nord d'Itàlia, però la ruta perfectament documentada és la Xina – països àrabs – Catalunya. Els historiadors castellans han fet costat a aquesta desviació històrica.

En Manel Capdevila afirma que és evident que la pólvora ens va venir de la Xina, com moltes altres coses. Els seus components es troben fàcilment a Europa, però tant el procés de purificació del "salnitre" com la seva posterior barreja amb sofre i carbó vol coneixements d'alquímia, i és conegut que l'alquímia, com altres ciències, va ser introduïda pels àrabs a Europa durant l'edat mitjana, a través de la Península Ibèrica (amalgamades de cultures properes, com Grècia, o llunyanes, com la Xina o l'Índia).

Els europeus que van viatjar a Espanya buscant coneixements, com Adelard o Chaucer (que sabem que va estar a Montserrat) i que són els que van portar els coneixements àrabs a Europa i Anglaterra, els van copiar de les traduccions llatines dels nostres monestirs. Dominar l'àrab amb mestria no estava a l'abast d'un viatger ocasional; els nadius sempre els portaven avantatge i, d'una manera especial, els jueus que estaven a cavall d'ambdues cultures. Catalunya, repartida a ambdues bandes dels Pirineus, va tenir el paper d'"últim tenidor" d'aquestes ciències abans que passessin a Europa.

Segons En Capdevila, si la pólvora hagués vingut d'Itàlia, com alguns sostenen, hauria estat aquest país el que hauria conquerit els territoris de la Corona d'Aragó i no al revés, com va passar en realitat. El nom "pólvora" castellà és una paraula catalana que en castellà significa "polvo" (obtingut amb la mà de morter). El seu component més crític, el "salitre" ve del català "salnitre", segons el *DRAE*. D'aquests indicis, en podem inferir que la pólvora va ser introduïda a la part cristiana de la Península Ibèrica a través d'un país de Catalunya.

El ponent també va parlar de la possible catalanitat de la paraula "arcabús". Si no ve de l'àrab (en alguns textos se l'anomena "alcabús"), cosa dubtosa per a un invent del segle XV, podria venir del català "arc-a-burs", com a continuació dels noms anteriors donats a armes de foc en català (arc de tro i balesta de tro). "Burs" en català significa "sacsejada", i encara avui els caçadors catalans fan servir l'expressió "tirar de bursada" quan tiren sense posar-se l'escopeta a l'espatlla.

La tercera ponència, la d'En Jordi Indiano, es va intitular "Colom i la seva relació amb Portugal". L'Indiano afirmava que, si sabem per En Català i Roca que alguns dels germans del Descobridor participaren de forma molt activa en la guerra contra Joan II, no és d'estranyar que En Colom mateix també hi prengué part des d'un bon començament, com així fou. Segons En Mitjana de las Doblas, En Colom fou armat cavaller l'any 1463 pel rei Enric IV, a l'inici de la guerra civil. Per En Lluís Ulloa, sabem que En Colom, català, i antic corsari, "havia estat com a rebel al servei del conestable de Portugal, fill de Pere el Viatger i nebot d'Enric el Navegant". També serví el rei Renat d'Anjou, cridat per la Generalitat després de la mort del Conestable, el juny de 1466, segons es desprèn d'una carta que el mateix Colom adreçà als Reis Catòlics, on reconeixia que havia lluitat sota les ordres d'aquell rei, la qual cosa implica que també serví el rei de França.

Tenim constància de la participació d'En Colom a la guerra civil des de l'any 1463 fins, com a mínim, l'any 1470. Finalitzada la guerra, sembla que marxà cap a Sicília amb el seu germà Lluís (el Bartomeu de les cròniques). En Washington Irving defensa que En Colom arribà a Portugal l'any 1470, és a dir entre cinc i set anys abans de la data més o menys acceptada per tothom. El que no ens diu aquest autor és d'on treu aquesta informació, que no tindria res d'inversemblant si pensem que la guerra a Catalunya estava donant un tomb inesperat pels interessos del Descobridor, i, buscant un territori "amic" on marxar, decidís fer-ho a Portugal, animat pels seus companys d'armes portuguesos vinguts a Catalunya uns anys abans. A més, Portugal li oferia la possibilitat de viure i informar-se en primera persona de tots els descobriments i expedicions que en aquells anys s'estaven fent amb el patrocini de la cort portuguesa.

Acabada la guerra civil, moltes famílies catalanes addictes a la Generalitat marxaren cap a Portugal per tal de lliurar-se de les possibles represàlies del vencedors. També cal tenir present el fet que els partidaris de la Casa d'Urgell (lligada per vincles de parentiu amb la casa reial portuguesa), que amb el Compromís de Casp van veure desaparèixer les seves opcions de governar el país, també deuriem emprendre el camí de l'exili. Per tant, veiem com, al llarg del segle XV, hi ha dues circumstàncies que expliquen la presència catalana a Portugal.

Durant els anys que En Colom estigué a Portugal, participà en nombroses expedicions de descoberta promogudes per la mateixa Corona portuguesa. Queden molts interrogants per resoldre sobre la seva estada allà. Lluís Ulloa ens diu que, a Lisboa, hi degué trobar alguns amics. Sabem que es relacionà amb En Diego d'Azambuja, que a Catalunya fou senyor del castell de Montsoriu i era membre de la casa del rei Joan II, i amb el cosmògraf italià Toscanelli. L'any 1459, aquest personatge conegué els germans Anes (Yàñez), Àlvar i Alfons, exiliats a la capital toscana, servidors de la Casa de Coïmbra. Aquest fet és molt important perquè, curiosament, són els dos germans que acompanyaren En Colom a Amèrica en el primer viatge. La relació del Descobridor amb els reis Alfons V i Joan II s'explicaria pel casament del Descobridor amb Felipa de Coïmbra, germana del Conestable Pere i néta del comte d'Urgell, matrimoni que tingué lloc cap a 1478 o 1479 i que lligaria el Descobridor amb les corts de Portugal i d'Anglaterra i amb la casa d'Urgell.

Durant la seva estada a Portugal, En Colom tingué accés a la Cort diverses vegades. La primera fou poc després d'arribar, l'any 1478, quan fou rebut per l'aleshores príncep Joan, futur rei Joan II. L'any 1483 fou novament rebut en audiència, exposant al monarca les seves idees sobre la descoberta de noves terres. Ens n'ha quedat que la comissió titllà el projecte colombí d'extravagant i visionari. No obstant això, el rei convocà de nou un consell format per prelats i persones doctes del regne, però de nou la proposta d'En Colom fou rebutjada. El Descobridor tingué importants aliats a la cort, però, malgrat tots els esforços possibles a favor dels seus interessos, el rei acabà per no acceptar els seus propòsits.

La quarta ponència, titulada "El tercer viatge d'En Colom i Catalunya", va ser a càrrec d'En Jordi Bilbeny, que és, sens dubte, qui ha dedicat més hores i esforços als estudis sobre la catalanitat del Descobridor i la descoberta d'Amèrica. Va parlar de la tornada d'En Colom del seu segon viatge i de la preparació i sortida del tercer. En Bilbeny va explicar que, segons els cronistes, En Colom va arribar a Cadis i se'n va anar directament a Castella, a la Cort a veure els reis. L'Andrés Bernáldez, però, explica que

l'Almirall va venir a Aragó i "es va quedar aturat un any i mig a la Cort", per culpa de la guerra amb França. La guerra es va desenvolupar a la frontera i la costa catalanes i el rei, per fer-hi front, es va dirigir a Barcelona, Girona i Figueres. El text d'aquest cronista, volent desvincular la relació del Descobridor amb Catalunya, es contradiu a ell mateix i deixa En Colom sense temps material per poder anar a socórrer el rei en les seves guerres amb França; diu que va tornar a les Índies l'agost del 1497 quan tothom accepta que no va marxar cap a Amèrica fins al maig del 1498.

El 1497 es firma una treva de vuit mesos per mar i per terra amb França. El 4 de juliol, però, el rei Ferran escriu directament al rei Carles de França per recordar-li-ho i per dir-li que els seus vassalls l'han trencada i "han pres forçivament moltes naus, baleners, caravel·les i altres fustes de vassalls nostres, així a Sicília com a Sardenya, Mallorca, València i Catalunya". Exigeix que tot el que els ha estat pres i "és al port de la vostra ciutat de Marsella" els sigui restituit i s'observi la treva tal com és estipulat. Ja pel març de 1498, els còsols de la Llotja de Barcelona preveien "que l'esquadra del rei de França i els corsaris provençals impossibilitarien el comerç per la Mediterrània".

Quan Catalunya ja es preparava per la guerra total, el 7 d'abril va morir En Carles VIII. En Lluís XII va pujar al tron i la situació va canviar radicalment. Amb les negociacions per al tractat final de pau encaminades, En Colom comença a enllestir l'armada, i a les darreries d'aquell mateix mes rep diners "per a les despeses de les Índies". El 5 d'agost Espanya i França signaven el tractat de pau definitiu. A parer d'En Vicens i Vives, "amb la pau a França s'aturava, per algun temps, l'allau de corsaris provençals". La situació política, doncs, sembla explicar i donar sentit a la sortida de l'Almirall cap a les Índies. Segons Bilbeny, si el Descobridor havia quedat encallat a Catalunya per raó de les guerres amb França, és lògic inferir-ne que, en acabar-se aquest conflicte bèl·lic i aturar-se els atacs corsàrics, salpés novament cap a les Índies.

Així, doncs, el rei i la Cort es troben a Catalunya, i és aquí on En Colom és rebut i entretingut per culpa de la invasió francesa dels comtats nord-catalans i de les ràtzies piràtiques a la costa. Després de les guerres amb França, el Descobridor obté la llicència per fer la tercera expedició al Nou Món. A més de ser preparat a Catalunya, aquest viatge va ser gestat per la Cort i la Cancelleria catalanes. Amb tota aquesta informació, n'inferim que, en la documentació manipulada, el nom de "Sevilla" i altres poblacions andaluses suplanta el de "Barcelona", "Girona" i "Figueres", entre d'altres viles catalanes.

Hi ha un altre fet que parla a favor de l'estada a Catalunya d'En Colom: quan es va fer a la vela cap al Nou Món, va ser interferit per les sobredites naus de corsaris francesos. Són diversos els textos que fan palès que tant En Jaume Colom com el seu germà i Almirall Cristòfor estan involucrats de ple en el conflicte bèl·lic amb França i amb les angúnies militars que es passaven a Catalunya i a Itàlia. Es fa palès, també, en una carta d'En Colom als reis, que aquests dedicaven més esforços al conflicte amb Nàpols i els comtats nord-catalans –com és natural– que no pas al negoci del Nou Món. Tots aquests problemes van retardar la sortida de la tercera expedició, i així s'entenen les paraules queixoses del Descobridor a la *Relació del Tercer Viatge*. Segons ell, en sortir aquesta expedició cap a les terres americanes, es trobava "ben fatigat del meu viatge, que, on esperava trobar descans, quan jo partí de les Índies, se'm doblà la pena". Se li va doblar la pena perquè va haver de fer front a l'organització de la nova expedició transoceànica i a la invasió francesa de Catalunya.

Segons En Vicens i Vives, des de començaments de 1497 “catorze naus corsàries eixides de Marsella destruïen i apressaven els vaixells dels venecians, genovesos i catalans”. Sembla evident que les armades de què parlen els cronistes d'Índies, d'una banda, i En Vicens i Vives, de l'altra, són la mateixa, sobretot perquè ambdues fonts se situen en ple conflicte del rei Ferran amb França. Però l'escenari no són les costes luso-andaluses, com presenten els textos adulterats, sinó les mars de Catalunya. Fins i tot el mateix Descobridor ens informa que les naus de l'estol francès són XIII (nombre que coincideix aproximadament amb les dades d'En Vicenç i Vives i també amb el que deien les cartes del rei Ferran als còsols de Barcelona).

Per no comprometre la història oficial, els censors van mirar de situar la topada amb les naus corsàries a la costa luso-andalusa. Però aquí es creen diverses contradiccions molt útils a l'hora de verificar la falsedat de certs textos. Així, un cronista ens diu que En Colom va torçar el seu camí acostumat per no topar-se amb certs pirates francesos. Un altre diu que, per evitar-los, va anar a parar a l'illa de Madeira, que es troba a les Açores (on, evidentment, no es troba aquesta illa); però que, alhora, ens indica que abans d'arribar a les Canàries el Descobridor es va aturar en un arxipèlag, que només podia ser el de les Balears.

La història oficial torna a arribar a l'absurd quan ens diu que la trobada amb les naus franceses va ser a la Gomera i que una nau que van prendre els corsaris va ser retornada a terra, amb la seva gent, a la vila gaditana de Rota. Continua dient que allà els va rebre un governador i que la gent va fer una bona rebuda i molta festa a l'Almirall “perquè hi era molt conegut” i perquè n'havia estat veí algun temps. Segons l'Alfonso García Gallo, els càrrecs de virrei i governador eren “desconeguts a Castella i existents, en canvi, a la Corona d'Aragó”. I, segons unes altres fonts, sabem que quan als documents es parla de Madeira, Porto Santo o la Gomera, en realitat es tracta de l'illa de Mallorca.

Finalment, i com a cloenda del Simposi es va passar la pel·lícula d'En David Grau, “L'apropiació del Descobriments d'Amèrica: una qüestió d'Estat?”.

Joan Lloret